

# חוברת חזרה

# לימוד בעיון

פתיחה לפרק

סוגיית פירות מפוזרים

וסוגיית ייאוש שלא מדעת

## משנה- אלו מציאות שלו ואלו חייב להחזיר

### א. חלק ראשון-פשט המשנה

משנה. אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז?

אלו מציאות שלו: מצא פירות מפוזרין, מעות מפוזרות, כריכות ברשות הרבים, ועגולי דבילה, ככרות של נחתום, מחרוזות של דגים, וחתיכות של בשר, וגיזי צמר הלקוחין ממדינתן, ואניצי פשתן, ולשוונות של ארגמן - הרי אלו שלו, דברי רבי מאיר.

רבי יהודה אומר: כל שיש בו שינוי חייב להכריז.

כיצד? מצא עגול ובתוכו חרס, ככר ובתוכו מעות.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל כלי אנפוריא אין חייב להכריז.

המשנה עוסקת במקרה בו אדם מוצא חפץ ברחוב. לפי המשנה יש 2 אפשרויות לגבי תגובתו של האדם לחפצים אלה.

אפשרות אחת- 'הרי אלו שלו'. תגובה זו מופנית כלפי חפצים שאין להם סימן, ועל כן מן הסתם הבעלים מתייאש מהם.

אפשרות שניה- חייב להכריז, וזאת במציאות שיש לאבדה סימנים והוא מחויב להחזירה לבעלים.

המשנה שלנו מתמקדת באפשרות הראשונה, ומביאה דוגמאות בהם יכול האדם לקחת את המציאה לעצמו, ואלו הם המקרים שנוקבת המשנה:

- פירות שמפוזרים ברצפה [פירות מפוזרים].
- כסף מפוזר [מעות מפוזרות].
- לחם שאין לו צורה מיוחדת [ככרות של נחתום],
- דגים שנמצאים במחרוזת רגילה שכך הדייגים מוכרים [מחרוזות של דגים] (מקביל למציאת דג באריזה שלו בימינו).
- חתיכות בשר ללא סימן מיוחד [חתיכות של בשר].
- צמר לא מעובד כשאר גיזת המדינה [גיזי צמר],
- חבילות של פשתן לא מעובד [אניצי פשתן].
- צמר סרוק ומשוך בצורת לשון, וצבוע בצבע ארגמן, ומצוי הוא, ואין בו סימן מיוחד [לשוונות של ארגמן]

כל הדברים הללו, אין בהם סימן היכר ולכן ניתן לקחת אותם.

עד כאן דבריו של ר' מאיר.

כעת ר' יהודה מגביל את האפשרות לזכות בסוגי חפצים אלו (הגמרא בהמשך תתייחס ליחס בינו לבין ר' מאיר), וסובר שכל שיש שינוי בחפץ- יש חובת החזרה.

ר' שמעון בן אלעזר מוסיף מקרה שבו ניתן לקחת חפץ, על אף שלכאורה יש בו סימן, והוא במידה והוא חדש, ובעליו אינם בקיאים בסימניו.

## חלק ב- ניתוח הדין- מדוע יכול אדם לזכות בחפץ שהתייאשו בעליו ממנו?

בשיעור הרחבנו בשאלה, מדוע בכלל מותר לקחת חפץ כאשר בעליו התייאשו ממנו, הרי לכאורה הוא לא העביר בעלות לאף אדם- כיצד ומדוע נוצר המצב שהחפץ כביכול כבר לא שייך למאבד?

בשיעור, ראינו שאמנם אף החוק הישראלי קובע, שישנם מצבים שהמוצא יכול לזכות בחפץ שמצא, אך נראה שההגדרות והטעמים של החוק הישראלי שונים בתכלית מהגדרות ההלכה.

נתחיל בהגדרת החוק הישראלי ואחר כך נשווה זאת להגדרות ההלכה.

בסעיף 3 לחוק השבת האבדה נאמר:

המוצא אבידה ברשותו של אדם אחר חייב להודיע עליה לבעל הרשות ולמסרה לו לפי דרישתו; קיבל בעל הרשות את האבידה לידו, יראו אותו כמוצא.

ובסעיף 4 (א) לחוק נאמר:

קיים המוצא הוראות סעיף 2 ולא נתגלה בעל האבידה תוך ארבעה חדשים, יראו כאילו התייאש ממנה והמוצא יהיה לבעל האבידה.

כלומר, אף החוק מכיר בעובדה שבשלב מסוים, ניתן להשתמש בחפץ אבוד. אך נראה כי הטעמים לכך שונים. נקודה זו התחדדה, כאשר נוצר ויכוח משפטי מפורסם בין השופט מנחם אלון לשופט אהרון ברק, ויכוח סביב פסק דין "הנדלס".

המקרה:

ב-22 באפריל 1976 נכנס אליעזר הנדלס לבנק קופת עם. הוא ירד לחדר הכספות ומצא שם על הרצפה מעטפה ובה שתי אגרות חוב המזכות את בעליהן בסך 20,000 ל"י, ללא ציון פרטי בעליהן. הנדלס ניסה לברר אצל פקידי הבנק למי שייכת האבידה, אך לא היה להם מידע בנושא. מנהל הסניף דרש ממנו למסור לידי המעטפה, אך הנדלס סירב. הוא העדיף למסור אותה לידי המשטרה, שאכן קיבלה את האבידה לידיה, על פי חוק השבת אבידה תשל"ג-1973.

לאחר ארבעה חודשים שבהם לא התבררה זהות המאבד, פנה הנדלס למשטרה וביקש לקבל לידי את אגרות החוב על פי החוק הקובע כי במקרה כזה ניתנת האבידה למוצא. המשטרה סירבה לבקשתו בטענה שעליה למסור אותן לבנק, משום שבו נמצאה האבידה.

בעניין זה סבר השופט מנחם אלון, שיש ללכת על פי החוק העברי, הקובע שבמידה והמעות נמצאים במקום שבו מצויים אנשים רבים, המוצא זוכה באגרת חוב ולא בעלי המקום. לעומת זאת השופט אהרון ברק סבר שיש לתת את אגרות החוב לבעלי המקום.

אהרון ברק הסביר את מהותו של הויכוח:

הבחנתו של המשפט העברי בין חצר המשתמרת לבין חצר שאינה משתמרת מבוססת על הנחת היסוד כי המוצא או בעל המקום הופכים להיות בעל האבידה לאלתר, והשאלה היחידה היא מי מבין השניים הוא הבעלים המידי.

לעומת זאת הבחנתו של המחוקק בין אבידה שנמצאה ברשותו של אדם אחר לבין אבידה שלא נמצאה כאמור מבוססת על הנחת היסוד כי בעת האבידה בעל האבידה נשאר בעליה של האבידה, והשאלה היא מי ישמור עליה, וכפרס על שמירתו יזכה בבעלות בה. על כן אין בין "רשותו של אדם אחר" בחוק השבת אבידה לבין דיני החצר המשתמרת במשפט העברי בסיס רעיוני משותף המספיק לצורכי השוואת משפטים פוריה.

**כלומר אהרון ברק מסביר, שבניגוד להלכה, הקובעת שהאדם זוכה בחפץ מכוח העובדה שחפץ זה כבר לא שייך לבעליו, ולכן מסתבר שכל מקום הפתוח לרבים, יהיה שייך בזה לרבים. עמדת החוק, היא, שמטרת העל היא להשיב את החפץ לבעלים, והסיבה שהמוצא לאחר זמן, יזכה בחפץ היא כפרס וכתמריץ על כך שהשתדל להחזיר את האבדה לבעליה.**

[לאור כך, מסביר אהרון ברק שלפי החוק, נכון יותר להשאיר את האבדה אצל בעל המקום ולתמרץ אותו להשיב לבעלים, מאשר לתת לסתם אדם שעבר שם]

הנקודה המעניינת בסיפור, היא שלפי ההלכה, המוצא זוכה בה לא כתמריץ להחזר, ואדרבה, לפי ההבנה הפשוטה בגמרות, במידה והאדם כבר הרים את החפץ על מנת להשיבו לבעליו, הוא כבר לא יכול לזכות בו, אף אם הבעלים יתייאשו אחר כך.

**אם כן, מדוע באמת קבעה ההלכה, שהאדם יזכה בחפץ שבעליו התייאש, אם לא בשביל לגרום לו להשיב את האבדה?**

בעניין זה מצינו 2 גישות בפוסקים:

**□ עמדה ראשונה- הבעלים ויתר על החפץ ואיפשר לאחרים לקחת אותו לעצמם**

העמדה הראשונה היא שאנו מניחים שהאדם כבר מחל על זכותו בחפץ, וויתר עליו, ולכן אין שום בעיה לאדם אחר להשתמש בו. עמדה זו פשוטה מצד אחד, אבל יש בה חסרונות שהרי די ברור שהאדם היה מעדיף שבמידה ומישהו ימצא את החפץ שיחזיר לו, אלא שהוא חושב שהסיכויים קלושים. אבל לא קל להניח שהוא מרצון החליט לוותר על הסיכויים הללו.

**□ עמדה שנייה- כאשר אין יכולת שימוש בחפץ- החפץ מתנתק מבעליו**

העמדה השנייה, נוקטת, שהחפץ מתנתק מבעליו בלי קשר לדעתו האישית. עמדה זו נאמרה מפי החזו"א וקיבלה חיזוק ומשמעות ערכית מהמהר"ל:

החזו"א כותב:

**וכל עניין היאוש, שלא החשיבה תורה בעלים על ממון אלא כששולט עליו, אבל כל שמרד החפץ על בעליו פקע קנינו; וכל שיש לו עדיין תקוה לשוב ולשלוט עליו עדיין קנינו קיים.**  
(כלים סימן ל"א סוף סי"ב)

כלומר, לפי החזו"א איש, הסיבה שלאחר ייאוש ניתן לקחת את החפץ, אינה משום שהבעלים ויתר על זכותו, אלא מפני שלבעלים אין שליטה על החפץ, וממילא 'באופן אוטומטי' הוא לא נחשב הבעלים.

מה ההיגיון בקביעה זו? הרי מדובר בחפץ שלו שהוא רכש בכסף מלא, (או קיבל אותו במתנה, ירושה וכיוצא בזה) מדוע חוסר היכולת שלו לשלוט בחפץ, שוללת ממנו את הזכות להיות הבעלים עליו?

המהר"ל נגע בשאלה זו, ותשובתו נפלאה ביותר, וכך הוא כותב:

ומפני שהממון של אדם אינו עצם מעצמו ובשר מבשרו, רק הוא קנינו אשר הוא שייך לאדם, ולפיכך כאשר נאבד הממון ממנו, שאין הממון ברשותו... וגם דעתו אין עליו שנתייאש והוציא את הממון מלבו, הרי דבר זה אינו עוד ממנו...

ומזה נלמוד ענין הממון ומדריגתו שלא יעשה בממון כאילו ה' גופו ונשמתו, שהרי כאשר אינו עם האדם אין לו חלק בו... ואם היה הדין שכאשר הממון היה נאבד ומסולק ממנו שעדיין היה שם בעליו עליו, היה האדם מחשיב העושר יותר ממה שהוא. ובזה נדע ענין העושר.

כלומר, המהר"ל מבאר שיש משמעות רוחנית עמוקה להבנה שהממון אינה חלק מהגדרת האדם, וכל המשמעות של בעלותו על החפץ הוא רק כאשר יש לו יכולת להשתמש בו<sup>1</sup>.

נוכל להרחיב מעט יותר ולומר, שיש כאן הבנה עמוקה, שהחפץ הוא לא סתם חלק ממני, אלא הוא קיים בשביל שאשתמש בו ואפיק ממנו תועלת, ולכן כאשר אין לי יכול לעשות זאת, אין שום משמעות להשאיר את החפץ אצלי, והחפץ ילך להשלים את ייעודו אצל אדם אחר.

<sup>1</sup> יש להעיר שמדברי המהר"ל כן נראה שצריך שתהיה הבעת ייאוש בשביל שהחפץ התנתק ממנו, אבל נראה שלא מדובר במעשה של הקנאה, אלא הפנמה של חוסר היכולת להשתמש בחפץ.

### לסיכום:

על פי המשפט הישראלי, מסתבר כי הסיבה שהאדם זוכה בחפץ שמצא, היא רק בשביל לתמרץ אותו לקחת את האבדה ולנסות להחזירה לבעליה.

אמנם על פי ההלכה, אין זו הסיבה שהאדם זוכה החפץ, ואדרבה, כפי שנלמד בהמשך, נראה שבמידה והרים לצורך ההחזרה, יתכן ולא יזכה בחפץ, אלא הסיבה שהאדם זוכה בחפץ, היא מפני שבאמת החפץ לא שייך כבר לבעלים.

אלא שיש 2 אפשרויות להבין מדוע החפץ לא שייך לבעליו:

- כי הבעלים ויתר עליו, ונתן רשות לכל אדם לקחת אותו לעצמו
- כי כאשר אין לאדם יכולת לשלוט על החפץ, הוא מאבד את זכותו בחפץ.

## חלק שלישי- גמרא- 'פירות מפוזרים'

### פשט הגמרא

בפרק הראשון, הבאנו את דברי המשנה, המונה את המקרים בה האדם יכול לזכות במציאה לעצמו. אחד המקרים הוא- 'פירות מפוזרים'.

הגמרא שואלת מיד:

'וכמה?'

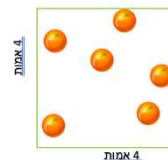
כלומר, על פני איזה שטח צריכים הפירות להיות פזורים, בשביל להחשב- 'מפוזרים'.

רב יצחק עונה על כך:

קב בארבע אמות

כלומר הפירות יחשבו מפוזרים, רק אם הפיזור הוא ביחס של קב פירות לארבע אמות. [שבתרגום לימינו הכוונה בערך לליטר פירות ל2 מטר]

כך:



הגמרא שואלת על כך:

היכי דמי?

אי דרך נפילה אפילו טובא נמי, ואי דרך הינוח כאפילו בציר מהכי נמי לא?

כלומר, שואלת הגמרא- מתי בכלל יהיה השלכה לצורת הפיזור, הרי השאלה צריכה להיות האם זה נראה זרוק, וממילא יהיה מותר לקחת, גם אם הפירות לא יהיו כל כך מפוזרים [אפילו טובא נמי- כלומר אפילו אם יהיה יותר מקב בשטח של ארבע אמות] בשטח קטן. ואם זה נראה כדבר שהונח בכוונה, אז אפילו אם יהיה שטח הפיזור פחות, ויהיה פחות מקב בארבע אמות, עדיין יהיה אסור לקחת, שהרי הבעלים הניח שם בכוונה על מנת לקחת?

הגמרא עונה על כך:

א"ר עוקבא בר חמא במכנשתא דבי דרי עסקינן מקב בארבע אמות דנפיש טרחייהו לא טרח איניש ולא הדר אתי ושקיל להו אפקורי מפקר להו.

בציר מהכי- טרח והדר אתי ושקיל להו ולא מפקר להו

מר עוקבא בר חמא עונה שמדובר במקום שהפועלים אוספים את התבואה, ונפל להם פירות, והשאלה בעבור מה הם יטרחו לאסוף. אם מדובר בפיזור של ליטר פירות על 2 ליטר, הם לא יטרחו לאסוף ויפקירו את הפירות. אבל אם הפיזור נמוך, הם יטרחו ויאספו.

לאור כך, ר' ירמיה מוסיף התלבטויות רבות, שהמכנה המשותף הוא, האם עיקר הסיבה שהם לא יטרחו זה בגלל הטירחא, היות והם מפוזרים. או בגלל שהכמות לא מספיק חשובה.

וכך לשון הגמרא:

חצי קב בשתי אמות מהו?

קב בארבע אמות טעמא מאי משום דנפיש טרחייהו חצי קב בשתי אמות כיון דלא נפיש טרחייהו לא מפקר להו, או דלמא משום דלא חשיבי וחצי קב בשתי אמות כיון דלא חשיבי מפקר להו.

קביים בשמונה אמות מהו?

קב בארבע אמות טעמא מאי משום דנפיש טרחייהו וכ"ש קביים בשמונה אמות כיון דנפישא טרחייהו טפי מפקר להו, או דלמא משום דלא חשיבי וקביים בשמונה אמות כיון דחשיבי לא מפקר להו

כלומר, ר' ירמיה מסתפק מה יהיה הדין במידה, ושטח הפיזור יהיה נמוך, אך גם כמות הפירות- חצי קב בשתי אמות (לעומת קב בארבע אמות). כלומר, הטרחה יורדת, אבל גם המוטיבציה להרים יורדת כי יש פחות פירות.

כמו כן, מסתפק ר' ירמיה בכיוון ההפוך, ששטח הפיזור גדול, אך גם כמות הפירות גדולה יותר- קביים בשמונה אמות (לעומת קב בארבע אמות). כלומר, הטרחה גדלה, אבל גם המוטיבציה להרים עולה, כי יש יותר פירות.

ר' ירמיה מביא ספקות נוספים, והם נוגעים לסוג הפירות:

קב שומשמין בארבע אמות מהו?

קב בארבע אמות טעמא מאי משום דלא חשיבי ושומשמין כיון דחשיבי לא מפקר להו או דלמא משום דנפיש טרחייהו וכ"ש שומשמין כיון דנפיש טרחייהו טפי מפקר להו

קב תמרי בארבע אמות? קב רמוני בארבע אמות מהו?

קב בארבע אמות טעמא מאי משום דלא חשיבי קב תמרי בארבע אמות קב רמוני בארבע אמות נמי כיון דלא חשיבי מפקר להו או דלמא משום דנפישא טרחייהו וקב תמרי בארבע אמות וקב רמוני בארבע אמות כיון דלא נפיש טרחייהו לא מפקר להו

כלומר ר' ירמיה מסתפק:

◇ מה הדין בשומשום? שהטרחה בהם רבה, אבל הם שווים יותר, האם לגביהם לא מתייאשים?

◇ מה הדין ברימונים- הטרחה באיסוף שלהם נמוכה. אך הם גם לא שווים הרבה.

בנוגע להכרעת הספיקות כותבת הגמרא:

מאי תיקו?

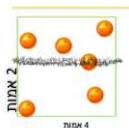
כלומר, הגמרא נותרה בספק ולא הכריע.

### מה הבדל בין קב לארבע אמות לחצי קב בשתי אמות-תוספות ד"ה 'חצי קב'

על שתי השאלות הראשונות של ר' ירמיה התעכבנו בשיעור:

'חצי קב בשתי אמות מהו? שתי קבים בשתי אמות מהו?

שלכאורה עולה שאלה מתבקשת: גם כשיש פיזור של קב בארבע אמות, יש ודאי בתוכו פיזור של חצי קב בשתי אמות? [כמבואר בציור:]



ואע"פ כן קבעה הגמרא שהוא לא יטרח לקחת, אז מדוע יהיה הדין שונה כשיש רק חצי קב בשתי אמות?

[אותו הדבר בשתי קבים לשמונה אמות, ודאי יש בארבע אמות קב]

זוהי שאלת תוספות:

תימה הלא קב בארבע אמות הוי נמי חצי קב בשתי אמות ומאי קמבעיא ליה?

על כך עונים תוספות 2 תירוצים:

### □ תירוץ ראשון- ההסבר הפסיכולוגי

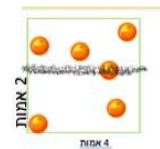
וי"ל כיון דליכא אלא חצי קב ילקוט, כיון שאין לו טורח לגמור אבל קב בארבע אמות יש לו טורח ללקוט הכל ואין מלקט כלל.

לפי הסבר זה, אכן מבחינה מציאותית מדובר באותה רמת פיזור, אך כאשר מדובר בפירות המפוזרים לאורך 4 אמות, לא טורחים לאסוף כלל, משום שהם יודעים שהם לא יאספו הכול. אך במידה ומדובר רק בחצי מהאורך, הם יטרחו, משום שהם יודעים שהם יאספו הכול. כלומר, מבחינת ההגיון, אין הבדל כי גם כשמפוזר 4 אמות, הם יכלו לאסוף רק חצי ולהגיע לאותה כמות, אבל פסיכולוגית, הם רואים פיזור רחב ומעדיפים לא להתעסק עם זה בכלל!!

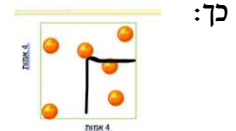
### □ תירוץ שני- הסבר מציאותי

אי נמי קב בארבע אמות מרובעין הוי חצי קב בשתי אמות רוחב וארבע אמות אורך והכא בעי חצי קב בב' אמות על ב' אמות.

לפי הסבר זה, תוספות משנים את ההסבר לדילמה של חצי קב בשתי אמות. תוספות מבארים שלא מדובר בחצי מהריבוע הקודם, כלומר 4 אמות על 2 אמות:



אלא מדובר במציאות של פיזור נמוך יותר כלומר, ריבוע של 2 אמות על 2 אמות:



כפי שראינו הגמרא נותרה בספק ולא הכריע ביחס לסוגי הפיזור השונים, וכן בנוגע לסוגי הפירות השונים.

כעת נותרנו בשאלה, כיצד יכריע אדם למעשה, כאשר הוא נתקל במקרה שהגמרא לא הכריע בו, יכול לקחת לעצמו לא יכול?

*על כך נתמקד בפרק הבא...*



# פרק רביעי- המוציא מחברו עליו הראיה מדוע לאסור מכוח ספק איסור תורה של גזל?

## הקדמה

בעמוד הקודם, פגשנו מקרים שונים, בהם נותרה הגמרא בספק, האם יכול לאדם לקחת את האבדה לעצמו, או שאסור לו, משום שהיא שייכת לבעלים.

כעת, נותר בידנו לשאול, כיצד עלינו להתייחס למציאות של ספק שהגמרא עצמה לא הכריעה. אך בטרם נתייחס לשאלה זו בענייני אבדה, נצטרך לחזור ליסוד, ולשאול מה הדין בכלל בכל מצב שבו האדם נמצא בספק ממוני אם החפץ הזה שייך לו או לאדם אחר.

## ספק ממון- המוציא מחברו עליו הראיה.

בעניין זה הרחבנו בלימוד בפרק ראשון שישנו כלל ידוע, שכאשר יש ספק למי שייך הכסף, תמיד אנו משאירים את הכסף אצל המוחזק, על פי הכלל- 'המוציא מחברו עליו הראיה'.

אך הבאנו שהאחרונים התקשו בכלל זה, שהרי בדרך כלל בספק איסור של תורה, אנו מחמירים, ואם כן מדוע במציאות שאדם מסופק האם הכסף שייך לו או לא, אנחנו אומרים לו שמספק הוא יכול להשאיר את הממון אצלו, ולא מחמירים עליו מכוח הספק, לתת אותו לאדם השני?

וכך הביא ר' יהונתן אבישיץ שהקשה המהר"י באסן (רב איטלקי בעיר ורונה ורבו של הרמח"ל):

**ועיין בכנסת הגדולה שהביא קושיא בשם גדול אחד [מהר"י באסן ז"ל שהקשה למה אמרינן ספק איסורא לחומרא ובספק ממון לקולא לנתבע, ולא אמרינן דהוא ספק איסורא דלא תגזול, ומאי שנא הך איסור משארי איסורים?**

כמענה לשוב זה, מצאנו 3 תירוצים באחרונים:

### 1. מהר"י באסן- הספק הוא ל- 2 הצדדים במקביל:

המהר"י באסן עצמו ענה שבניגוד לשאר איסורים, שאנו יכולים להחמיר על האדם ובזה לצאת מידי ספק. במציאות של ספק גזל, אין אפשרות כזו, שהרי הספק הוא ל- 2 הצדדים, ואם תחמיר על אחד ותאמר לו לתת את הכסף השני, נמצא שהשני כעת נמצא במצב של ספק גזל!! על כן הפתרון הוא להשאיר את המצב הקיים, ולהשאיר את הכסף בידי מי שמחזיק בו.

◆ אמנם ר' יהונתן אייבשיץ לא קיבל את ההסבר הזה, וכך הוא כותב:  
**ואם אחד טוען ברי והמוחזק שמא... קושיא שלו במקומו, דהוה ליה ספק איסור גזל, ולשכנגדו לא שייך ספק איסור גזל, דהוא טוען ברי לי שהוא שלי**

כלומר, ר' יהונתן אייבשיץ מקשה, שיש מצבים בהם צד אחד טוען שידוע בוודאות שהכסף שלו וצד אחר לא יודע, ואע"פ כן הדין הוא, שמשאירים את הכסף בידי המחזיק. כפי שלמדנו בפרק הראשון, כאשר אדם טוען שהלווה לחברו וחברו כלל לא זוכר זאת, אין הוא מחויב להשיב לו את הכסף. במקרה זה, טוען התומים, לא ניתן לומר שהספק קיים אצל 2 הצדדים שהרי התובע טוען שהוא לא מסופק בכלל, ומדוע שלא יצטרך הנתבע לשלם את הכסף בשביל להמנע מספק איסור תורה של גזל?

### 2. ר' יהונתן אייבשיץ- התורה אסרה גזל רק במידה ומדובר באיסור ודאי

ר' יהונתן אייבשיץ מציע תירוץ אחר לשאלה מדוע איננו חוששים לאיסור גזל: ר' יהונתן אייבשיץ טוען שאיסור גזל דומה לאיסור נישואין למזד או אכילת פירות לא מעושרים, שהתורה מלכתחילה לא אסרה אותם במציאות של ספק, אלא רק כאשר ידוע בוודאות שהדבר אסור. וכך הוא כותב:

**אבל באמת הקושיא מעיקרא ליתא, כי כך היו המצוה והלאו של לא תגזול, היינו גזל ודאי, אבל גזל ספק אם הוא בידך, אין כאן איסור גזל, דכך הלכה נאמרה הממע"ה [המוציא מחברו עליו הראיה], ומי שתפס יכול להחזיק, ואין כאן ספק איסור כלל, כי לא אסרה תורה גזל בכח"ג [בכהאי גוונא], ועל תנאי זה נאמר לאו דלא תגזול**

**דוקא בודאי, אבל אם יש בידו והוא ספק, מותר, כמו דלא אסרה תורה ממזר ספק ומעשר ספק וכדומה הרבה, ולכך אפילו לצאת ידי שמים אין כאן חשש.**

◇ ר' שמעון שקאפ, לא קיבל את תירוצו של ר' יהונתן אייבשיץ, וטענתו כנגד דברי ר' יהונתן אייבשיץ פשוטה ביותר, וכך הוא כותב:

וגם דבריו הקדושים אינם מסתברים בעיני, דהרי כל היכא שמצינו בש"ס איזה חידוש להקל בספיקות, גילו לנו על זה מקור מן התורה, דבממזר דרשו מיתורא ממזר ודאי ולא ספק, קהל ודאי ולא ספק, ובמעשר עשירי ודאי ולא עשירי ספק.. ובגזל ספק לא נזכר בגמרא לרמז לנו שהוא איזה חידוש הלכה למשה מסיני או איזה גילוי מן התורה

כלומר, ר' שמעון שקאפ, טוען שהטענה כי התורה לא אסרה גזל מספק, אינה מבוססת, שהרי הגמרא בשום מקום לא הזכירה שספק גזל מותר, ולא הביא לכך מקור מפסוק, וזאת בניגוד לדוגמאות האחרות שהביא ר' יהונתן אייבשיץ של מעשר וממזר, ששם הגמרא הביאה פסוקים שמהם לומדים שהאיסור לא קיים במצב של ספק.

### 3. ר' שמעון שקאפ

תשובה של ר' שמעון שקאפ לשאלה- מדוע הולכים בממון אחר המוחזק ולא מחמירים עליו מספק גזל- היא מעניינת ויחודית. וכך הוא כותב:

ועוד כלל עיקרי בזה דהיכא שאנו דנים על איזה זכות וקנין של אדם באיזה חפץ או שעבוד ממון, אין אנו דנים כלל על ענין שמירת איזו מצוה, אלא ענין מציאות למי קנוי הדבר, ומי ראוי על פי תורת המשפטים להחזיק את החפץ, ולפי זה מה דאמרו חז"ל כללי ההלכות בספיקו של ממון, ודאי שמצאו כן על פי הכרעת השכל שעל פי תורת המשפטים הדין נותן כן שבמחליף פרה בחמור וילדה וספק מתי נולד דאם נמצא הולד בשעת לידת הספק ברשות של אחד מהם יהיה כן שיהיו ברשותו... והנה הלאו של איסור גזל הוא שלא יגזול איש מחבירו דבר שעל פי תורת המשפטים הוא של חבירו...

ולפי"ז נלענ"ד ברור דספק גזל אסור מהתורה ככל ספק איסור תורה, אלא דספק גזל הוא דבר רחוק מן המציאות, דבכל ספק ממון הוורו לנו חכמים איזה משפט על פי תורת המשפטים, וכיון שאיכא בזה איזה דין משפטי, כבר ליכא ספק איסור גזל, אלא או שהוא ודאי גזל או שהוא ודאי היתר, דאם יתפוס התובע במקום שנפסק הדין דלא מהני תפיסה, הוא גזל ודאי, ובמקום דמהני תפיסה הוא ודאי היתר..

ר' שמעון שקאפ, מסביר, שאכן התורה אסרה את ספק הגזל. אבל בשביל להגדיר את האדם כגזול, הוא צריך לקחת חפץ שלא שייך לו. עכשיו, השאלה המרכזית היא, כיצד אנו מגדירים האם החפץ שייך לו או לא? בעניין זה אומר ר' שמעון שקאפ, שההכרעה בעניין זה צריכה להיות משפטית. רק לאחר שנכריע את השאלה המשפטית, נוכל לדון בשאלת האיסור. על כן במצב שבו יש ספק מי הבעלים של החפץ, ההכרעה המשפטית היא שהחפץ שייך למי שמוחזק בו. אם כן, הספק כבר הוכרע החפץ שייך למוחזק. כעת, אפשר לחזור ולדון בשאלת האיסור, והיות וכבר הכרענו שהחפץ שייך למחזיק, ברור שהוא לא עובר על שום איסור גזל מספק, כי ההכרעה המשפטית היא שזה שלו.

לסיכום:

ההלכה הפשוטה היא שכאשר יש ספק ממוני, האדם שמחזיק בחפץ, יכול להשאיר את החפץ אצלו, ולא צריך לחשוש לאיסור גזל:

מדוע?

1. או בגלל שבמקרה הזה הספק הוא דו צדדי, ולכן עדיף שישאיר אצלו (מהר"י באסן)
2. או בגלל שהתורה לא אסרה ספק גזל (ר' יהונתן אייבשיץ)
3. או בגלל שבענייני ממונות, יש קודם להכריע מי הבעלים, ורק אחרי ההכרעה יש לדון באיסור (ר' שמעון שקאפ).

**כל זה נכון במצב שבו האדם מחזיק בכסף, בפרק הבא נשאל את עצמנו – מה הדין בספק אבדה, האם יש מישהו מוחזק? האם מותר לקחת את החפץ לעצמו כשיש ספק?**

## פרק חמישי- מה הדין בספק אבדה מותר לקחת או אסור?

לאחר שהתברר לנו, שכאשר יש ספק בדיני ממון אנו משאירים את החפץ ביד מי שמחזיק אצלו. נשאלת השאלה מה יהיה הדין במצב של ספק האם זו אבדה, או שבעלה עדיין לא התייאש ממנה- האם במקרה זה יהיה מותר לקחת? מי מוגדר המוחזק במצב כזה?  
בעניין זה כתב הרמב"ם:

היו כמו חצי קב בשתי אמות. או קבים בשמונה אמות. או שהיה הקב משנים ושלשה מינין כגון שומשמין תמרים ורמונים,

**כל אלו ספק, לפיכך לא יטול ואם נטל אינו חייב להכריז.**

כלומר, לפי הרמב"ם עולה שלכתחילה אסור לקחת את האבדה, אך אם לקח, לכאורה זכה באבדה ולא ניתן לקחת ממנו?

מה ההגיון בדין זה ר' ברוך ליבובי. בספרו ברכת שמואל מסביר, שהרמב"ם סובר שקודם לקחת החפץ, האדם אינו מוחזק בו, ולכן יש פה ספק איסור לקחת. אך לאחר שלקח מדובר בספק ממוני, היות וכבר החזיק בחפץ, ולכן מותר לו לקחת.

דברי הרמב"ם תואמים לדעתו בסוגיא נוספת:

המשנה בבא בתרא (כב) דנה בשאלה אם מותר לאדם לפתוח מאפיה שיכולה להזיק לתבואה ששייכת, ומסיקה שאסור וזה לשון המשנה.

"לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חברו"

אמנם, הגמרא מבארת שאם השכן עוד לא הניח שם תבואה, זכותו של הראשון להקים מאפיה. הגמרא ממשיכה ומסתפקת, מה יהיה הדין במקרה שהשני, כבר תכנן והכין את השטח לשים תבואה, אך לא שם בפועל:

בעי אביי כיבד וריבץ לאוצר מהו ריבה בחלונות מהו?

הגמרא נשארה בספק.

אף כאן נותרנו בשאלה- האם למעשה מותר לשכן להקים מאפיה, או שמכוח הספק אסור לו?  
הרמב"ם עונה תשובה דומה למה שענה בעניין אבדה:

כיבד בעל הבית ורביץ עלייתו או שרבה בה חלונות כדי לעשות בו אוצר וקדם זה ועשה תנור קודם שיכניס פירות לאוצר, או שהתחיל לאצור שומשמין או רמונים או תמרים וכיוצא בהן וקדם זה ועשה התנור קודם שאצור החטין או שעשה בעל החנות מחילה על גבה להבדיל בין החנות ובין האוצר

**בכל אלו בעל אוצר מעכב עליו, ואם עבר ועשה תנור וכיוצא בו אין בעל האוצר יכול להסיר התנור בכל אלו.**

יוצא לפי הרא"ש שהן בעניין נזיקין, והן בעניין אבדה, אסור לאדם לכתחילה לעשות מעשה (לקחת אבדה או להקים מאפיה) משום שזהו ספק איסור. אך לאחר שנעשה המעשה, מדובר בספק ממון, ולכן לא אין בחובתו להחזיר (כך הסביר הברכת שמואל)

אמנם, הרא"ש חלק עליו בעניין זה וכתב:

**וכיון דלא אפשר לא מזקינא ליה להרחיק.**

לפי תפיסה זו, של הרא"ש הסובר שמכוח הספק, מותר לבעל העסק להקים לכתחילה מאפיה, היינו מניחים שאף בעניין אבדה יאמר הרא"ש שיכול לכתחילה לקחת את האבדה.

אך מפתיע שבעניין אבדה הרא"ש חולק על הרמב"ם בכיוון ההפכי וכותב:

וכיון דלא איפשיטא ספיקא דאורייתא לחומרא וחייב להכריז\*\*:

כלומר, לדעת הרא"ש האדם צריך לקח את האבדה, ולהחזירה לבעליה, מדוע במקרה זה, לא נאמר שהיות ומדובר בספק, מותר לו לקחת, כפי שאמר בעניין הרחקת נזיקין?

על כך עונה בעל הברכת שמואל:

ג) אבל הרא"ש לטעמיה חיטו יכול לפרש כן, דהא לטעמיה גם לכתחילה מותר לסמוך ולא מקרי רשע, דאזלין לקולא משום דחיילי דממונא הוא, איכ נע"כ מה דמתמרינן גבי ספק אגריה המותרת ספק אגריה אסורה, משום דלעולם אזלין דתר תרזא קמא וע"כ מתמיר גם נדיענך, והא דהורך לנוח גבי נעיל דקנ

הברכת שמואל מבאר שלדעת הרא"ש, המציאות באבדה שונה, משום שיש שם מוחזק, והוא המאבד, ולכן כל עוד לא ידוע שהתיימש, הוא המוחזק וחייבים להחזיר לו, וזאת בניגוד למקרה של השכן, שאין אף אחד שמוחזק ולכן מספק- זכותו לסמוך.

#### לסיכום:

בפרק הקודם למדנו, כי בספק ממון- האדם יכול לקחת את החפץ לעצמו ואין בזה ספק איסור. אמנם בעניין ספק אבדה, או ספק האם מותר להניח דבר בחצרי שעלול לפגוע בחברו הדבר נתון במחלוקת:

- דעת הרמב"ם שאין לעשות כן לכתחילה משום שזה ספק איסור, אך אם עשה- חזר הדבר להיות ספק ממון, ואין להוציא ממנו
- דעת הרא"ש- בעניין הנחת דבר בחצרו- זהו ספק ממון שמותר, ובעניין אבדה זהו גם ספק ממון, אבל המאבד הוא המוחזק, ולכן מחובתו להחזיר לו.

## פרק שישי- מחלוקת בעניין ייאוש שלא מדעת

### גוף המחלוקת

בפרק ב עסקנו בשאלה מדוע כאשר אדם מתייאש מהחפץ- מותר לאחר לזכות בו.

#### העלנו 2 אפשרויות מרכזיות:

- ויתור- כאשר האדם מתייאש, הוא מוותר על זכותו בחפץ ומותר לכל אדם לקחת.
- החפץ מתנתק ממנו- כאשר החפץ מרוחק מהאדם, עד רמת ייאוש, כבר אין משמעות לבעלותו על החפץ- שהרי הוא לא יכול לממש אותה, ולכן החפץ כבר לא שייך לו..

כעת נעיין בסוגיית יאוש שלא מדעת, שאמורה לעזור לנו להבין יותר את מושג הייאוש.

ונתחיל קודם בפשט הגמרא:

יאוש שלא מדעת.

אביי אמר: לא הוי יאוש.

ורבא אמר: הוי יאוש..

אביי ורבא נחלקו בשאלה, אם מותר לקחת חפץ שידוע שבעליו עתיד להתייאש ממנו, אך כרגע עדיין לא התייאש. לדעת אביי- אסור לקחת, היות ולא נעשה ייאוש בפועל. לדעת רבא מותר לקחת, היות והוא עתיד להתייאש.

הגמרא מצמצמת את המחלוקת:

בדבר שיש בו סימן - כולי עלמא לא פליגי, דלא הוי יאוש

הגמרא מציינת שיש מציאות בה מודה רבא לאביי שאין יאוש, וזאת במציאות שלאבדה יש סימן. במקרה זה אף שבעתיד הוא יתייאש, היות וכרגע אינו מתייאש, לא יכול הבעלים לזכות בחפץ, וזאת אפילו לאחר שהבעלים כבר התייאש. כל שהרים את החפץ קודם לכן- הוא לא יזכה בחפץ.

מדוע?

על כך עונה הגמרא:

ואף על גב דשמעיניה דמיאש לסוף - לא הוי יאוש, דכי אתא לידיה - באיסורא הוא דאתא לידיה.

כלומר, הסיבה שלא ניתן לזכות בחפץ שיש בו סימנים, הוא משום שהדבר הגיע לידי 'באיסורא'.

לכאורה, זה לא ברור, הרי לא מדובר בגנב, אלא באדם שהרי בשביל להחזיר את החפץ, מדוע זה נקרא שהגיע אליו באיסור?

לשם כך נעיין בדברי הריטב"א:

דשאני הכא שלא נטלה בתורת גזל וכיון דבשעת נטילה לא זכה, הרי ידו כיד הבעלים וכנפקד שלהם שאין יאוש מועיל בו, והא דאמרינן לעיל דכי אתי לידיה באיסורא אתא לידיה, לאו באיסורא ממש קאמר שהרי לא נתכוין לגזול וחייב הוא ליטלה כיון שיש בה סימן, אלא בשעת איסורא קאמרינן כלומר דכי אתא לידיה ברשות בעלים קיימא וכנוטל מידם דמי, וזה ברור וכן פירש ר"י ז"ל.

הריטב"א מסביר שאין הכוונה שהחפץ הגיע אליו באיסור. אלא הכוונה היא שהמוצא הרים את החפץ בשעה שאסור היה לו לקחת, והוא הרים לטובת הבעלים. כעת החפץ נחשב כחפץ שנמצא ביד הבעלים, ולכן אין משמעות לייאוש. שהרי האדם לא יכול להתייאש מחפץ שנמצא ברשותו.

לעומת זאת במיחוס לריטב"א נאמר הסבר קצת שונה:

דכי אתא לידיה באיסורא אתא לידיה, וכבר היה מחויב להחזירה לבעלים, ותו לא מצי לאקנינהו; ואפילו בא אדם אחר והחזיק בה אחר יאוש, מיד המוצא קודם יאוש - לאו כלום הוא, דכיון שהמוצא נתחייב להחזירה שהרי באיסורא באה לידו, מאן דאיחזיק בה מידיה דההוא מוצא - לאו כלום הוא

מדברי הריטב"א נראה שהסיבה שהאדם לא יכול לזכות בעצמו בחפץ שיש בו סימן, היא לא בגלל שהוא הרים לטובת הבעלים, אלא בגלל שיש לו חובה להחזיר, והחובה הזו מונעת ממנו את האפשרות להיות בעלים.

ההבדל בין 2 ההסברים הוא במקרה שהאדם הרים את החפץ, בכוונה לקחת לעצמו:

- לפי דברי הריטב"א הראשונים: לכאורה הוא יוכל לזכות בממון לאחר ייאוש, שהרי הוא לא נעשה יד בעלים.
- אמנם לפי דברי הריטב"א במיוחסות- אין משמעות לכוונתו, וכל שהיה מחוייב להשיב לבעלים את החפץ, אין ביכולתו לזכות בחפץ.

#### לסיכום:

נחלקו אב"י ורבא - אם ניתן לזכות בחפץ לאחר שכבר נעשה ייאוש

אב"י מודה שבחפץ שיש עליו סימן, אין היתר לקחת, ואף לאחר הייאוש אין הבעלים זוכה בחפץ, משום שהדבר הגיע אליו ב'איסורא'.

לדעת הריטב"א - הסיבה היא בגלל שהמוצא לקחת בשביל להשיב לבעלים, וזה נחשב שהחפץ נמצא ברשותם, ואין משמעות לייאוש בחפץ שנמצא ברשות בעליו

לדעת הריטב"א ה

## פרק שביעי- האם מותר לקחת כסף שמצאתי ברחוב

בפרק הקודם התבאר שנחלקו אביי ורבא, אם מותר לקחת כסף קודם שנתייאשו הבעלים ממנו, אך ידוע שהם יתייאשו ממנו בעתיד.

- לדעת אביי- אסור לקחת
- ולדעת רבא- מותר

הגמרא מקשה על שיטת אביי שסובר שכל עוד לא התייאש אסור לקחת, מדין המשנה שאם מצא מעות מפוזרים – הרי אלו שלו. שהרי לכאורה המאבד עוד לא יודע שהכסף נפל ממנו, ואעפ"כ נאמר במשנה שמותר לקחת, למרות שיתכן שהוא לוקח קודם הייאוש.

הגמרא עונה על כך ע"פ דברי ר' יצחק שאומר שאדם ממשמש בכיסו בכל שעה. כלומר המאבד מן הסתם כבר שם לב לכך שהמעות נפלו ממנו, ויש להניח שהמוצא מצא לאחר ייאוש, ולכן הוא יכול לקחת לעצמו.

### קעת יש לדון מהו פרק הזמן שבו אנו מניחים שהבעלים כבר התייאשו?

לשם כך נעיין בדברי הגמרא בהמשך בדף כו:

ואמר רבא: ראה סלע שנפלה, נטלה לפני יאוש על מנת לגוזלה - עובר בכולן; משום לא תגזול ומשום השב תשיבם ומשום לא תוכל להתעלם...

נטלה לפני יאוש על מנת להחזירה, ולאחר ייאוש נתכוין לגוזלה - עובר משום השב תשיבם.

המתין לה עד שנתיאשו הבעלים ונטלה - אינו עובר אלא משום לא תוכל להתעלם בלבד.

הגמרא עוסקת ב'סלע' כלומר מטבע שנפל מאדם, ואומרת שאם לקח לפני ייאוש על דעת לגזול הוא גנב, ואם לאחר ייאוש החליט לקחת לעצמו עובר על מצוות ההשבה.

גמרא זו לכאורה לא מסתדרת עם דבריו של ר' יצחק הקובע שאדם עשוי לממשמש כיסו בכל שעה, שאם באמת אדם ממשמש בכיסו בכל שעה, לכאורה אין מצב שהמוצא לוקח קודם הייאוש?

רש"י הרגיש בזאת וכתב

נטלה לפני יאוש: שלא שהה כדי שימשמש זה בכיסו

כלומר, מדברי רש"י נראה שיש פרק זמן שבו המאבד עדיין לא יודע, שהמעות נפלו ממנו

בשיטה המקובצת מופיעים דברי רבינו פרץ שמתקשה בדבריו של רש"י וכך הוא כותב:

וקשה למורי הרב פרץ שיחיה ז"ל דהא לא משתמיט תלמודא בשום דוכתא לומר דבמעות לא מייאש מיד שנפלו מן הבעלים אלא ודאי מייאש.

כלומר מקשה רבינו פרץ, שלפי דברי רש"י יוצא שלעולם לא נוכל לדעת, האם הבעלים התייאשו מהמעות שיתכן והמוצא לקחת קודם זמן זה, והגמרא בשום מקום לא קבעה שיש זמן מסויים שבו לא ניתן לזכות במעות.

הרב יעקב בלוי בספרו פתחי חושן משיב על קושיית רבינו פרץ, וכך הוא כותב:

ונראה לענ"ד שאף רש"י לא כתב כן אלא כשראה המוצא שנפל וגם ראה שלא משמש. אבל בסתם באמת אין שיעור ואינו צריך לחשוש שמא עדיין לא משמש

כלומר, הרב בלוי מסביר שגם רש"י מודה שההנחה היא שהמאבד שם לב מיד לכך שהכסף נפל ממנו, ורק במציאות שהמוצא ראה ממש את רגע נפילת המעות, יש להניח שהבעלים לא התייאשו. אבל אם מצא את המעות מונחות סתם כך ברחוב, יש להניח שהבעלים יתייאשו כבר.

## מה הדין בימינו- האם מותר לקחת כסף שזרוק ברצפה?

אחת השאלות הקשות בסוגיא זו, היא היחס שלה לימינו. שהרי מהסוגיא עולה שלדעת אביי (שנפסקה הלכה כמותו, כפי שנראה בהמשך) כל ההיתר לקחת כסף שזרוק ברצפה, הוא כי אנו מניחים שהאדם כבר משמש בכיסו וידע שאבד לו החפץ והתייאש. הבעיה היא שאנו רואים בימינו שיכול לקחת זמן רב עד שאדם ישים לב שנפל כסף מהארנק שלו. כמו כן, יש מצבים שמסתבר שהאדם מעולם לא ישים לב שנפל ממנו מספר מטבעות. אם כן, נשאלת השאלה, מהי ההצדקה בימינו לקחת כסף שנמצא על הרצפה? הרי בשעה שלקח, יתכן שלא התייאשו הבעלים, וממה שהתבאר לעיל יוצא, שאם המוצא לוקח חפץ קודם ייאוש, הוא לא יזכה בו, אף לאחר הייאוש?

### □ טעם ראשון להיתר לקחת מעות- דין חכמים קבוע ולא משתנה

נכדו של הרב עובדיה יוסף- הרב עובדיה יוסף טולדאנו מביא שמועה ש'מסתובבת' בשם החזו"א שעונה על תשובה זו:

ודבר חידוש ראיתי בספר השבת אבידה כהלכה (פ"ה הע' ז, עמ' סד) שהביא משמו של הגר"ח קניבסקי שאמר ששמע מהחזו"א, שאף שבזמנינו לא תמיד אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה, מ"מ "האידינא נמי נשאר דין זה, והוה כהפקר ב"ד".

כלומר, בשם החזו"א אומרים שהיות ובשעת חז"ל נקבע שמותר לקחת מעות מפני שאדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה. דין זה לא השתנה אף בימינו, וזאת למרות שהמציאות בזו השתנתה. לפי הסבר זה חכמים השתמשו בכוחם להפקיע ממון מבעליו, ולכן אף אם בפועל אין האדם ממשמש בכיסו אין זה משנה.

תירוץ זה שנאמר בשמועה בלבד בשם החזו"א קשה מאוד. זאת, משום שבגמרא לא נראה שחכמים גזרו גזירה מיוחדת, אלא תיארו מצב קיים, ומדוע נניח שחכמים יקבעו דין זה גם כשהמצב ישתנה?

לשם כך, אנו נדרשים לחפש שמא יש טעם נוסף, להקל לקחת מעות זרוקים בימינו. (בשיעור הבאנו טעמים רבים, ונסתפק כאן ב2 מרכזיים)

### □ טעם שני להיתר לקחת מעות- למרות שלא זכה בהם, רשאי להשתמש בהם

הרמב"ם בהלכות גזלה פרק טו הלכה א דן במציאות שהאדם מסתפק אם הוא יכול לקחת חפץ שנמצא ברצפה, והספק הוא, האם הוא הונח שם במתכוון או שנזרק שם, וכך הוא כותב.

אפילו נסתפק לו הדבר ולא ידע אם דבר זה אבוד או מונח הרי זה לא יגע בו, ואם עבר ונטלו אסור לו להחזירו לשם, ואם היה דבר שאין בו סימן זכה בו ואינו חייב להחזירו.

כלומר הרמב"ם קובע שבדבר שאין סימן ולא היה ברור שהוא בדרך הנחה. אין לו להרימו ולקחת לעצמו. אך במידה ולקח- זכה בו.

מפרשי הרמב"ם התקשו בדבריו, שהרי יתכן שזה הונח שם, והחפץ נלקח קודם ייאוש, והרי למדנו שלא ניתן לזכות בחפץ לאחר ייאוש. אם כן, כיצד ניתן להשתמש בו?

בפרק חמישי הבאנו תירוץ בשם הגר"א שביאר שמדובר בספק ממון ולכן מספק זכה.

אמנם הש"ך תירץ את דברי הרמב"ם באופן אחר וכך כתב:

אף על גב דהוא ליה יאוש שלא מדעת, מכול מקום אין צריך להניחו עד שיבא אליהו אלא כיון שאינו יודע למי יחזור יכול לעשות בו מה שירצה

והא דקיימא לן יאוש שלא מדעת, לא הוי יאוש היינו דאם נתברר של מי הוא צריך להחזירו ולא אמרינן כיון דנתייאש זכה זה בו אבל כל זמן שלא נתברר של מי הוא יוכל זה לעשות בו מה שירצה

כלומר, הש"ך מחדש, שגם במציאות שהחפץ נלקח קודם ייאוש. כל עוד מדובר באבדה שאין בה סימנים, אמנם המוצא לא זוכה בו. אך מכול מקום, הוא רשאי להשתמש בה לעצמו, ורק במידה ויבוא המאבד ויוכיח שהחפץ שלו הוא יהיה חייב להחזיר לו.

אם, כן לפי דברי הש"ך יוצא שאם לקח המוצא את הכסף, הוא יהיה רשאי להשתמש בו.



[אמנם עדיין לא ברור, האם מותר לקחת את הכסף לכתחילה. בעניין זה יש לומר שהיות וחפץ היה זרוק, אין זה דומה לחפץ שיש ספק שמה הונח שם במתכוון, לכן וודאי שמותר לו לקחת את הכסף, ויוכל להשתמש בו, ובמידה והבעלים יבוא אליו- יצטרך להחזיר לו].

## □ טעם שלישי להיתר לקחת מעות- כיום אנשים מלכתחילה מתייאשים מכסף

שנופל מהם.

הרב שרים בספרו "משפטי תשמור". מביא טעם נוסף להקל לקחת מעות שזרוקים ברצפה בימינו, וכך הוא כותב:

בזה נראה לחדש

דלא התחדש דצריך יאוש בפועל אלא במאבד חפץ שרוצה בו ואינו רוצה שאחרים יזכו בו, אלא שמחמת שאיבדו נאלץ ואין לו ברירה אלא להתייאש ממנו, אבל בחפצים שאדם יודע שהרבה פעמים נחסרים מביתו או מכיסו, כנידון דידן שבימינו כל אדם יודע שלפעמים מאבד שקל אחד או שבנו הקטן מאבד לו שקל, וכן בחפצים דומים כאדם שיש לו בביתו הרבה מטפחות או מגבות לניגוב שתמיד לוקחים למרחץ לים ושאר מקומות, באופן שאף שיאבדו לא ישים לב שנאבדו, הרי שבאופן זה כיון שמלכתחילה כל אדם יודע שלפעמים מאבד ולא שם לב <sup>10-08/2018</sup> ולא ידע לעולם שאבדם, הרי שבזה לא נתחדש בגמרא שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש וצריך יאוש בפועל, אלא בזה יש לומר שעצם זה שיודע שלפעמים מאבדם ואינו יודע, זהו עצמו מיקרי כיאוש ומועיל להוציא מרשותו.

הרב שרים מחדש, שהעובדה שהמציאות השתנתה בימינו, וכיום פחות שמים לב לכך שכסף נאבד מהארנק, **זו אינה סיבה לחומרא, אלא דווקא לקולא.**

כלומר היות וכיום אנשים פחות ממשמשים מכיסם, ומודעים לכך שלעיתים יאבד להם כסף- הרי שיש להניח שמלכתחילה הם מוותרים ומתייאשים על כסף שיפול מהם, ולכן יש כאן ויתור מלכתחילה, והאדם שמוצא את המעות, הוא מוצא אותם כביכול כבר לאחר הייאוש.

לסיכום:

מדברי הגמרא עולה שהסיבה שמותר לקחת כסף זרוק, הוא מפני שאנו מניחים שהבעלים מיד שם לב והתייאש מדברי רש"י היה נראה שיש פרק זמן שהאדם עדיין לא שם לב.

רבינו פרץ הקשה עליו שלא מצאנו חילוק בגמרא בין פרקי הזמן השונים

הרב בלוי בספרו פתחי חושן מתרץ שרש"י התכוון שכל עוד אנו רואים את המאבד, מן הסתם לא התייאש, אבל לאחר מכן, אנו מניחים שכבר התייאש

עוד ניסינו להבין מדוע מותר לנו לקחת בימינו כסף שנמצא ברצפה, והולא כל טעם ההיתר בגמרא מבוסס על ההנחה שהאדם מיד שם לב לכסף שנופל ממנו, והרי בימינו אנו רואים שאין הדבר כן.

והבאנו 3 טעמים להקל:

- למרות שהמציאות השתנתה הדין לא משתנה (בשם החזו"א)
- למרות שזה לא שלו רשאי להשתמש (שיטת השי"ד)
- כיום האנשים מוותרים על כך מלכתחילה (הרב שרים)

יאוּשׁ שְׁלֵא מַדְעַת- מְשִׁימַת סִיכּוּם- הַשְׁלֵם אֶת הַטְּבִלָּה!!

	מקרה	הדין	קושיא	קשה על	תירוץ
1.	פירות מפוזרים				
2.	מעות מפוזרות				
3.	עיגולי דבלה וככרות של נחתום				
4.	לשוניות של ארגמן				
5.	מעות בבתי כנסיות				
6.	לקט משילכו הנמושות				
7א.	קציעות ותאנים בדרך				
7ב.	זיתים וחרובים				
8.	גנב שנטל מזה ונתן לזה				
9.	שטף נהר קוריו עציו ואבניו				
10.	תורם שלא מדעת				
11.	הכשר לקבל טומאה				
12.	אבדה ששטפה נהר				

## פרק שמיני- תוספות בעניין הראיה מקציעות זיתים [לא למבחן]

בעמוד הקודם מופיעה לפניכם טבלה- המסכמת את כל הראיות שנאמרו בסוגיית ייאוש שלא מדעת, מלאו אותה.

בפרק זה נתמקד בראיה מקציעות זיתים.

הגמרא רוצה להוכיח מן המשנה במעשרות (גד), שאביי צודק, ולא ניתן לזכות בחפץ קודם שהאדם התייאש בפועל.

וכך לשון המשנה:

קציעות בדרך ואפילו בצד שדה קציעות

וכן תאנה הנוטה לדרך ומצא תאנים תחתיה מותרות משום גזל ופטורות מן המעשר.

בזיתים ובחרובים אסור.

הגמרא בתחילה מבינה שההבדל בין קציעות (תאנים מיובשות) ותאנים שמותר לקחת אותם, לבין זיתים שאסור. הוא שהאדם יודע מיד על תאנים מיובשות שנפלו מממנו מחמת חשיבותם, וכן הוא יודע מראש שהתאנים נופלים תדיר מהעץ, ולכן הוא מתייאש מהם, אבל מזיתים הוא לא מתייאש מראש, ולכן למרות שלבסוף, הוא התייאש אין היתר לקחת קודם הייאוש, וזו ראייה לשיטת אביי.

הגמרא דוחה את הראייה ומסיקה שבזיתים האדם כלל לא מתייאש, משום שהוא לא חושש שאנשים יקחו את הזיתים לעצמם, שהרי הם יודעים שהוא נפל מהעץ, והוא שייך לבעלי העץ, והסיבה שבתאנים מותר לקחת, היא משום שהבעלים מותר עליהם לאחר שנפלו משום שהם נמעכים ונהיים מגעילים.

לכאורה דחיית הגמרא כל כך הגיונית, שפתאום הקושיא בהתחלה לא מובנת!!

הגמרא במסקנה מניחה הנחה פשוטה, אין סיבה שבעל העץ התייאש לאחר שנפלו הפירות ממנו, משום שאין כל סיבה להניח שאדם שעובר ייקח פירות שנפלו מעץ, שהרי המוצא יודע שהפירות נפלו מהעץ ויש לעץ בעלים. אם כן מה הניחה הגמרא בהתחלה, מדוע סברה הגמרא שהבעלים מתייאש הן מזיתים והן מתמרים שנפלו, ברגע שיידע שהם נפלו מהעץ?

זוהי הקושיא הנסתרת של התוספות, וכך הם עונים:

פירוש בקלמא לאזיי תאנה מותרת כיון דהגילות היא דנתרא מעיקרא מתיאש לפי סכור שהמואל יקחנה כי הוא לא ידע שפלה מן האילן אלא סכור הוא מעוברי דרכים נפלה.

כלומר, תוספות מסבירים שהגמרא הניחה בתחילה, שהבעלים של העץ מתייאש מהפירות שנפלו, משום שהוא מניח שהמוצא ייקח את הפירות, משום שהמוצא יאמר שהפירות לא נפלו מהעץ, אלא מסתם אדם ברחוב, ולכן מותר לו לקחת אותם.

לאחר תירוץ זה, תוספות נותרו בשאלה:

וא"ת אם דין הוא לתלות צעוברי דרכים ולא באילן שאכלו אמאי אסור בזיתים ובחרובין?

כלומר, תוספות שואלים, שאם באמת יכול אדם להניח שהפירות נפלו מאדם שנפל ברחוב, אז מדוע כתבה המשנה שבזיתים אסור לקחת בגלל שהבעלים עוד לא התייאש, ומדוע שיהיה אכפת מהייאוש שלו, הרי ניתן להניח שהפירות כלל לא שלו, אלא מאדם שעבר ברחוב.

על כך עונים תוספות:

וי"ל דבדין דלאי אין לתלות צעוברי דרכים אלא באילן אלא שהבעלים מתיאשים לפי סכורין צעוברי דרכים ללא מעלי יורו היתירא צפירות שמואלים ויתלוס צעוברי דרכים

תוספות עונים, שבאמת מן הדין אין ספק, שאסור לאדם לקחת פירות מתחת לעץ בהנחה שהן נפלו מאדם ברחוב. אך עדיין בעל העץ חושש שבני האדם יתרוצו לעצמם שזה מותר, ולכן הם מתייאשים.

**לתשומת לבנו!!**

**מדברי תוספות הללו כדאי שנלמד:**

**לעיתים אנו עלולים לעבור על גזל, מבלי שנהיה מודעים לכך.**

**משום שכאשר אנחנו רוצים משהו, אנחנו עלולים לתרץ לעצמנו מדוע מותר לנו לקחת,**

**וזאת על אף שלמעשה מדובר באיסור גזל ממש!!**

## פרק תשיעי-שימוש בחפץ ללא רשות, כאשר ברור שהוא ירשה

הגמרא מביאה סיפור:

אמימר ומר זוטרא ורב אשי אקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק, אייתי אריסיה תמרי ורימוני ושדא קמייהו. אמימר ורב אשי אכלי, מר זוטרא לא אכיל.

אדהכי אתא מרי בר איסק, אשכחינהו, ואמר ליה לאריסיה: אמאי לא אייתית להו לרבנן מהנך שפירתא?

אמרו ליה אמימר ורב אשי למר זוטרא: השתא אמאי לא אכיל מר?

והתניא: אם נמצאו יפות מהן - תרומתו תרומה! - אמר להו, הכי אמר רבא: לא אמרו כלך אצל יפות אלא לענין תרומה בלבד, משום דמצוה הוא, וניחא ליה. אבל הכא - משום כסיפותא הוא דאמר הכי.

**אמימר מר זוטרא ורב אשי התארחו בביתו של מרי בר איסק, והאריס הביא להם פירות לאכול. אמימר ורב אשי אכלו. אך מר זוטרא סירב לאכול. בהמשך הגיע מרי בר איסק ואמר לאריס, מדוע לא כיבד אותם בפירות יפים יותר?**

**כעת אמרו אמימר ורב אשי למר זוטרא, כעת בטוח אתה יכול לאכול, שהרי מבואר שכאשר הבעלים אומר כן, ואכן יש פירות טובים יותר, הוא מגלה דעתו שנוח לו במעשה זה? כך מבואר במשנה ביחס לאדם שהפריש מעשר מפירות הבעלים.**

**מר זוטרא עונה שדווקא במצווה יש להניח כן, אבל במקרה כן, יתכן שמרי בר איסק אמר זאת, רק כדי לא לבייש את האריס והאורחים, אבל באמת לא הייתה דעתו נוחה בכך שאנו אוכלים מהפירות.**

שיטת מר זוטרא מנומקת היטב בגמרא. אך שיטת אמימר ורב אשי לא מבוארת מספיק. אמנם, עולה מדבריהם שלאחר שמרי בר איסק הביעה את דעתו בעניין הפירות- מותר להם לאכול. אך נשאלת השאלה מדוע הם אכלו גם קודם לכן? והרי אז מרי בר איסק לא הביע את עמדתו בעניין?

מדברי תוספות, ניתן למצוא מענה לשאלה זו. תוספות שואלים שאלה אחרת- מדוע רב מר זוטרא לא אכל, וכך לשונם:

וא"ת ואמאי לא אכל?

והאמר רבא פרק הגזול בתרא (ב"ק דף ק"ט). אריסא מדנפשיה קא זבן

ויש לומר דהתם שהביא האריס מבית למסתמא ממה שהגיע לחלקו מביא אצל הכל שהביא מן הפרדס היה חושש מר זוטרא שמה בצעת חלוקה לא יאמר לזבעל הפרדס תטול כנגד מה שנתתי להם.

כלומר, תוספות מקשים, מדוע מר זוטרא לא הניח שהפירות שנתן האריס, היה מחלקו שלו, ולא מהחלק של מרי בר איסק, וכפי שנאמר בבא קמא (ק"ט). שהאריס נותן משלו.

תוספות עונים על כך, שרק כאשר הוא מגיש בבית, הוא נותן משלו, אבל בשדה, יתכן ונתן מדעת הבעלים.

כעת נדרשים תוספות לנושא שלנו- אם כן מדוע אמימר ורב אשי אכלו?

על כך עונים תוספות:

**ורב אשי לא היה חושש לזה ולכך אכל קודם שזא מרי בר איסק משום דאריס מדנפשיה קא יהיב.**

כלומר, תוספות מבארים שהסיבה שמרימר ורב אשי אכלו, היא משום שהם הניחו הפירות שייכים לאריס.

תוספות ממשיכים ושוללים את האפשרות שהסיבה שהם אכלו, היא משום שהם ידעו שמרי בר איסק ירשה להם לאכול וכך הם כותבים:

**דאין לומר שהיה סומך שיתכלה מרי בר איסק כשידע להלכה כאביי**

**ואף על גב דהשתא ניחא ליה מעיקרא לא הוה ניחא ליה.**

כלומר, תוספות מבארים שהיות והלכה כאביי, שאסור לקחת קודם י"אוש. אם כן, גם אם ידוע לי בוודאות שבהמשך, האדם ירשה לי להשתמש בחפץ שלו- **אין היתר להשתמש בחפץ, עד שירשה בפועל!!!**

לכן טוענים תוספות שלא יתכן שהסיבה שרב אשי ואמימר אכלו, היא משום שהניחו שמרי בר איסק ירשה להם, משום שעדיין זה אסור, עד שירשה בפועל.

אמנם הש"ך חלק על דברי תוספות, וכך הוא כתב:

ואי לאו דמסתפינא הייתי אומר שמותר ויאוש שלא מדעת שאני שגם אח"כ אינו מייאש אלא משום שאינו יודע היכן הוא ובעל כרחו הוא מתייאש א"כ אמרינן מעיקרא באיסורא אתי לידיה דבמה יקנה אי ביאוש הא השתא אינו מתייאש ואלו היה יודע שהוא אצלו לא מתייאש

משא"כ הכא כיון שידוע שיתרצה א"כ השתא נמי בהיתרא אתי לידיה דמסתמא אינו מקפיד על זה".

הש"ך מסביר, שאין לדמות בין דין ייאוש שלא מדעת, לדין שימוש בחפץ שידוע שהבעלים ירשה. משום שבייאוש, גם לאחר שידע המאבד שהחפץ אבד ממנו, אין הוא חפץ שאחרים ישתמשו, אלא שהוא בעל כרחו מוותר ומתייאש. אבל במקרה שידוע שהבעלים היה רוצה שישתמשו, אין בעיה להשתמש אף קודם לכן.

הרב שניאור זלמן מלאדי- "בעל התניא" כתב בספרו "שולחן ערוך הרב":

שולחן ערוך הרב הלכות מציאה סעיף ד

ואפילו ברור לו שכשיודע לבעליו שהוא נטלה אזי ישמחו ויגילו מפני אהבתם אותו אסור לו ליהנות בה בלא דעת הבעלים. לפיכך הנכנס לפרדס או לגינת חבירו אסור לו ללקוט פירות שלא מדעת הבעלים אף על פי שבעל הפרדס והגינה הוא אוהבו וריעו אשר כנפשו ובודאי ישמח ויגיל כשיודע לו שנהנה זה מפירותיו מכל מקום כיון שעכשיו אינו יודע מזה הרי הוא נהנה באיסור.

כלומר, "בעל התניא"- פסק שאין היתר להשתמש בחפץ, אף כשיודע לאדם שהבעלים ישמחו בכך.

אמנם, נראה ש"בעל התניא" סותר את דבריו במקום אחר, וכך הוא כותב:

שולחן ערוך הרב הלכות שאילה סעיף ה

אבל אסור לילך לבית חבירו לקרות שם מספרו אפילו באקראי שלא מדעתו בין שהוא שלו בין שהוא שאול בידו ואין צריך לומר להשתמש בשאר חפציו אלא אם כן ידוע לו בבירור שלא יקפיד עליו בעל החפץ או שהוא דבר שאין דרך כל בני אדם להקפיד עליו כלל מפני שאין חשש הפסד וקלקול כלל בתשמיש זה אבל דבר שמקצת בני אדם מקפידים עליו מפני חשש קלקול אף על פי שרובן אין מקפידין מפני שהוא חשש רחוק אין הולכין בזה אחר הרוב לומר שמן הסתם לא יקפיד בעל החפץ זה ואפילו אם ברי לו שלא יקלקל כלל אסור כי בעל החפץ חושש על כל פנים שמא יקלקל ואם היה יודע שזה משתמש בחפצו אפשר שהיה מקפיד ונמצא זה שואל שלא מדעת הבעלים והוא גזלן אף שאינו מקלקל כלל כמו שנתבאר כל זה בהלכות מציאה ופקדון:

כלומר, מדבריו בהלכות שאילה, עולה, שבמידה וברור שהבעלים ירשו, מותר להשתמש?

כיצד ניישב את הסתירה?

בשיעור הסברנו, שנראה שהחילוק הוא, בין מציאות שבו השימוש בחפץ גורם לכלויו, שאז אין היתר להשתמש, לבין מציאות שהחפץ לא מתכלה, שיש להניח שמלכתחילה, הבן אדם מרשה להשתמש.

## פרק עשירי- זכויות יוצרים

### האם יש בעלות על קנין רוחני- דבר שאין בו ממש?

כלל ידוע בדיני הקניינים הוא שלא ניתן להקנות דבר שאין בו ממש, וכפי שכתב הרמב"ם (הלכות מכירה פרק כב הלכות יג-יד). הרמב"ם נותן דוגמאות לזה כגון שלא ניתן להקנות את ריח התפוח או טעם הדבש, עין הבדולח, אכילת פירות, דיור בבית וכל כיוצא בזה.

הרמב"ם מציין כי הדרך להקנות דברים אלו, הם תמיד באופן שמקנים יחד איתם דבר מוחשי, כגון דקל לפירות, בית לדיור, וכל כיוצא בזה.

א"כ עולה השאלה האם באמת יש דבר כזה בעלות על דבר שאין בו ממש, כגון לחן, שיר, סיפור, או שכל הבעלות יכולה להיות תמיד בהצמדות לחפץ קיים, כגון בעלות על דיסק עם שירים, ספר עם העלילה וכל כיוצא בזה.

הרב יעקב אברהם כהן בספרו עמק משפט (סימן טו) מאריך להוכיח שכל דברי הרמב"ם נסובים על היכולת להעביר בעלות על דבר שאינו ממש, אך אין בדבריו שום התייחסות לשאלת הבעלות על דבר שאינו ממש. לטענתו דבר מוסכם הוא שניתן להיות בעלים על דבר שאינו ממש, אך בעלות זו אינה ניתנת להעברה משום שאינה מוחשית דיה.

לכאורה בעניין זה ממש מסתפק הרשב"א בתשובה (ב, רפד):

הרשב"א עוסק בדברי הירושלמי (ב"ב ג, א) הקובע שלא ניתן להקנות אוויר ללא הבית, אך ניתן לשייר אוויר, כשם שלא ניתן להקנות דבר שלא בא לעולם כגון עובר שעוד לא נולד, אך ניתן לשייר מן הבהמה את העובר וכל כיוצא בזה.

הרשב"א מסתפק האם יש התאמה ברורה בין דבר שאין בו ממש לדבר שלא בא לעולם, וכשם שפשוט שלא ניתן לשייר דבר שלא בא לעולם ללא שמשאיר גם דבר מוחשי הצמוד לו, כגון בהמה לעוברת- כך לא ניתן לשייר אוויר ללא שמשאיר את הבית שהוא דבר מוחשי, והסיבה שמועיל השירור הוא משום שאנו מניחים שמן הסתם שיר גם דבר מוחשי. או שיתכן שבזה שונה דבר שאין בו ממש, שהיות והוא קיים כעת ניתן לשיירו גם בלי דבר מוחשי עמו.

לכאורה צדדי הספק הם האם יש אפשרות להיות בעלים על דבר שאין בו ממש, או שמא לא ניתן מבלי שהוא יהי צמוד לדבר רוחני עמו.

השו"ע (ח"מ ריב, ג) נקט בלשונו שכל השירור מועיל רק כאשר מצמידו לדבר מוחשי.

לעומת זאת הרמ"א (ש"ד, ה) כתב שניתן לשייר אוויר לבדו, אף ללא קניין בבית עצמו.

א"כ היה מקום לומר שלדעת השו"ע אין מקום להיות בעלים על לחן, יצירה וכל כיוצא בזה, ולפי הרמ"א ניתן, כשם שניתן להיות בעלים על אוויר.

אמנם בספר עמק משפט (סימן טו ס"ק קמז) כתב שאף הסוברים שלא ניתן לשייר אוויר לבדו, יודו שניתן להיות בעלים על דבר שאין בו ממש, אך לא ניתן לשיירו לבדו, כשם שלא ניתן להקנותו לבדו. לדעתו אין אף פוסק שיחלוק על ההנחה שניתן להיות בעלים על דבר שאין בו ממש.

מאידך, ניתן לומר בדיוק לכיוון ההפוך שאף הרמ"א הסובר שניתן לשייר אוויר ללא דבר מוחשי, לא אמר כן אלא ביחס לאוויר שהוא דבר מוגדר, ונמצא במקום מסויים, אלא ניתן לחוש בו, אך אף הוא יודה שלעניין יצירה מופשטת, כגון שיר או עלילה, שיכולה להיות באלפי מקומות באותו הזמן, אין כלל מקום להחיל עליה בעלות, משום שאינה מוגדרת כלל.

למעשה, הפוסקים בימינו חלוקים עד היום האם ניתן להיות בעלים על זכויות יוצרים. הסוברים שיש בעלות על זכויות יוצרים נשענים בעיקר על אינטואיציה וסברא, וכפי שכתב ר' שמעון שקאפ (ב"ק א) 'שבדברים הנוגעים לזכות האדם מוסכם ע"פ דיני התורה ודיני העמים שכל מי שממציא דבר חדש בעולם הוא הבעלים עליו לכל דבר זכות'.

לעומת זאת פוסקים רבים לא קיבלו הנחה זו, ולכן נצרכו להישען על טעמים אחרים לאיסור השימוש בזכויות חברו.

או משום השגת גבול, או משום שנהנה בחפץ או בעבודה של חברו וצריך לשלם על כך.

בעניין האיסור להוריד קבצים שיש להם זכויות יוצרים, מפורסמת דעתו של הרב דב ליאור שטוען שהיות ואין דרך לאכוף חוק זה, זה נחשב כ'זוטו של ים' ואסור לקחת.

רב מפוסקי זמננו חלוקים על הרב ליאור ועיקר טענותיהם:

א. החוק אוסר להשתמש ולכן אסור מדינא דמלכותא.

ב. היות והחברות נאבקים בזה, לפחות לחלק מהשיטות זה לא נחשב ייאוש (לשיטות הסוברות שהיאוש גם בזוטו של ים תלוי בדעת הבעלים).

ג. היות והחברות מצליחות לאכוף חלק מההפצה, אז לא ניתן לומר שהם מתייאשות מכל היצירה. למעשה, נראה שראוי להחמיר בזה, לכל הפחות לפנים משורת הדין (למרות שהרב ליאור סובר שיש להחמיר להפיץ, אך אין להחמיר להשתמש).